

თავი VII. თურქეთის რესპუბლიკა XX საუკუნის 50-60-იან წლებში

XX საუკუნის 50 - იანი წლების დასაწყისში, თურქეთის სა-შინაო პოლიტიკაში მეტად მძიმე ვითარება შეიქმნა.

მმართველი სახალხო-რესპუბლიკური პარტიისათვის 50-იანი წლების პოლიტიკური მდგომარეობა არახელსაყრელი იყო.

პარტიის მიერ გატარებულმა პოლიტიკამ გამოიწვია ხალხის მასებში უნდობლობა და ამომრჩევლების იმედის გაცრუება.

1946 წლის თებერვალში სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიამ მეჯლისის მიაღებინა ახალი საარჩევნო კანონი.

ახალი კანონი ითვალისწინებდა წარმომადგენლობის პროპორციული სისტემის წესის შეცვლას მაჟორიტარულით. ამით მმართველი პარტია ცდილობდა ამომრჩეველთა ხმების მოპოვებას და ხელისუფლების შენარჩუნებას, მაგრამ სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიამ სასტიკი მარცხი განიცადა.

1950 წლის 14 მაისს თურქეთში ჩატარდა მეჯლისის მორიგი არჩევნები. მაისის არჩევნებში მონაწილეობა მიიღო ამომრჩეველთა 80%-მა. არჩევნებში გაიმარჯვა დემოკრატიულმა პარტიამ, რომელმაც ხმების 53,6% მიიღო, სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიამ კი 39,9%.

მაჟორიტარული სისტემით, დემოკრატიულმა პარტიამ მეჯლისში მიიღო 408 ადგილი, ხოლო სახალხო-რესპუბლიკურმა პარტიამ მხოლოდ – 69.

არჩევნებში მონაწილე სხვა პარტიებს შორის ეროვნულმა პარტიამ მიიღო 1 მანდატი, „დამოუკიდებლებმა“ – 7.

სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის დამარცხება არჩევნებში აიხსნება იმით, რომ მან 27 წლის განმავლობაში ვერ შეძლო გადაეჭრა მოსახლეობის ძირითადი სოციალური პრობლემები.

პირველად რესპუბლიკური თურქეთის ისტორიაში მოხდა ერთი სამთავრობო პარტიის შეცვლა მეორით. დემოკრატიული პარტია წინასაარჩევნო კამპანიის დროს გამოვიდა დიდი დაპირებებით, რომ გამარჯვების შემთხვევაში, შეძლებდა ქვეყნის ეკონომიკური მდგომარეობისა და ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებას.

ახალმა მეჯლისმა თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტად აირჩია ჯეღალ ბაიარი, პრემიერ-მინისტრი გახდა ადნან მენდერესი.

1950 წლის 29 მაისს მეჯლისმა მოინონა ახალი მთავრობის პოლიტიკა, რომელიც ითვალისწინებდა უმუშევრობის ლიკვიდაციას, ეკონომიკისა და ფინანსების გაჯანსაღებას, მოსახლეობის მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესებას, თავისუფალი პროფკავშირების დაარსებას, სიტყვისა და პრესის თავისუფლებას.

პროგრამა აგრეთვე ითვალისწინებდა ხელსაყრელი პირობების შექმნას კერძო კაპიტალისათვის, უცხოური კაპიტალის მოზიდვას, ეტატიზმის პოლიტიკის შეზღუდვას, დასავლეთის სახელმწიფოებთან და, განსაკუთრებით აშშ-თან, ურთიერთობის შემდგომ გაფართოებას და სხვა.

ფაქტობრივად, დემოკრატიული მთავრობის საშინაო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულება გახდა ანტიკომუნისმი, ნაციონალიზმის გაძლიერება და რელიგიის აღორძინება.

დემოკრატიული პარტია თავისი ხელისუფლების განმტკიცებისათვის ფართოდ იყენებდა რელიგიას.

დემოკრატიულმა პარტიამ, სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის გავლენის შესუსტების მიზნით, განმინდა სახელმწიფო აპარატი ყოფილი მმართველი პარტიის წევრებისგან, გადაყენებული იქნენ ვილაიეთების გუბერნატორები, ქალაქების მერები, მაზრების უფროსები, არმიის მაღალი რანგის ოფიცრები და სხვა.

კერძო სექტორის დაფინანსების მიზნით, დასავლეთის ინიციატივით დაარსდა მრეწველობის განვითარების ბანკი.

50 - იან წლებში მეჯლისმა მიიღო კანონები უცხოეთის კაპიტალის ნახალისების მიზნით. უცხოურ კაპიტალს ეძლეოდა შესაძლებლობა დაებანდებინა სახსრები ენერგომრეწველობაში, ახალი საწარმოების მშენებლობაში და სხვა.

1950-1960 წლებში აიგო და მწყობრში ჩადგა შაქრისა და ცემენტის ქარხნები, საფეიქრო და ქალაქის კომბინატები. ქვეყანას შეემატა ათეულობით ქარხანა, ფაბრიკა, ელსადგური, წიაღისეულის მომპოვებელი საწარმო.

გაიზარდა ქვეყნის ეკონომიკაში მრეწველობის წილი, მაგრამ ამ დარგის ზრდა უპირატესად მიმდინარეობდა მსუბუქი მრეწველობის ხარჯზე.

არც თუ სახარბიელო ვითარება იყო თურქეთის სოფლის მეურნეობაში.

1952 წლის აღწერის მიხედვით, თურქეთის სოფლის მოსახლეობა ითვლიდა 2930 ათას ოჯახს. აქედან 489 ათას ოჯახს (16,7%) სრულებით არ ჰქონდა მიწის ნაკვეთი.

1507 ათასი (51,4%) ოჯახი ფლობდა მიწის ნაკვეთს 0,1-5 ჰექტრის ოდენობით, 530 ათასი ოჯახი (18,1%) კი 5-10 ჰექტარს.

ამ სამი კატეგორიის (სოფლის მოსახლეობის 86,2%) მფლობელობაში იყო დასამუშავებელი მიწის ფართობის მხოლოდ 28%, მაშინ როდესაც 76 ათას მემამულეს (მთელი მეურნეობების 2,6%) ეკუთვნოდა მიწების 44%.

დემოკრატიული პარტიის მთავრობა უმთავრესად გამოხატავდა მსხვილი მიწათმფლობელების ინტერესებს, რომლებიც წარმოადგენდნენ პარტიის დასაყრდენს სოფლად. მთავრობა ზრდიდა სოფლის მეურნეობის დაფინანსებას.

ბანკის კრედიტები სოფლის მეურნეობაში გაიზარდა. 1950 წელს კრედიტები შეადგენდა 412 მლნ. ლირას, ხოლო 1960 წელს – 2392 მლნ. ლირას.

თურქეთის მთავრობამ სოფლად დიდი რაოდენობით შემოიტანა სასოფლო - სამეურნეო მანქანები. 1959 წელს ქვეყანაში აღრიცხული იყო 44 ათასი ტრაქტორი, 5 ათასზე მეტი კომბაინი და 40 ათასამდე სხვადასხვა სახის სამეურნეო დანადგარი.

სასოფლო ტექნიკის გამოყენების შედეგად გაიზარდა მარცვლეულის სათესი ფართობი და მისი მოსავლიანობა.

ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ ქვეყნის მოსახლეობას მძიმე ტვირთად აწვებოდა სამხედრო ხარჯები.

1950-1959 წლებში სამხედრო ხარჯები შეადგენდა 9 მლრდ. ლირას.

50-იანი წლების ბოლოს ისინი შეადგენდა მთელი სახელმწიფო ბიუჯეტის 30%-ს. ამ პერიოდში გადასახადების საშუალო წლიური ზრდა შეადგენდა 26%-ს.

1960 წელს სახელმწიფო ვალი შეადგენდა 12 მლრდ. ლირას. მისი ზრდის გამო მთავრობა იძულებული იყო აეღო ახალი კრედიტები, ვალის პროცენტების დასაფარავად.

1958 წელს მთავრობა იძულებული გახდა მოეხდინა ლირის დევალვაცია.

1950 წელს სტამბოლში დაარსდა მშვიდობის მომხრეთა საზოგადოება, რომელშიც შევიდნენ თურქეთის ინტელიგენციის წარმომადგენლები. ისინი აქტიურად იბრძოდნენ ქვეყანაში დემოკრატიზაციისა და მშვიდობის განმტკიცებისათვის.

პროგრესული ძალების მოთხოვნით, მთავრობა იძულებული გახდა საპატიმროდან გაეთავისუფლებინა გამოჩენილი პოეტი - ნაზიმ ჰიქმეთი.

მენდერესის მთავრობამ, ქვეყანაში გააძლიერა რეპრესიები მშვიდობის მომხრეების წინააღმდეგ. დახურა მშვიდობის მომხრეთა საზოგადოება და აკრძალა გაზეთ „ბარაშის“ გამოცემა.

1950 წლის ივნისში მეჯლისმა მიიღო კანონი არაბულ ენაზე ყურანის კითხვის შესახებ.

მთავრობის ნებართვით რადიოში დაიწყო ყურანის კითხვა. რელიგიის სწავლა სავალდებულო გახდა დაწყებით და საშუალო სკოლებში. აღადგინეს იმამებისა და მოლების მოსამზადებელი სკოლები. ანკარის უნივერსიტეტთან გაიხსნა ღვთისმეტყველების ფაკულტეტი. 1958 წელს სტამბოლში გაიხსნა ორწლიანი ისლამის უმაღლესი სკოლა.

1959 წელს თურქეთში უკვე არსებობდა 19 რელიგიური სკოლა 4233 მოსწავლით. მთელ ქვეყანაში დაიწყო ახალი მეჩეთების მშენებლობა და ძველების შეკეთება.

დემოკრატიულმა პარტიამ მიიღო რიგი კანონებისა, რომლებიც მიზნად ისახავდა ოპოზიციის დათრგუნვას, კერძოდ, სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის საქმიანობის შეზღუდვას.

1951 წლის ნოემბერში მეჯლისმა მიიღო რეაქციული კანონი, რომელიც ითვალისწინებდა კომუნისტური ჯგუფებისა და ორგანიზაციების ხელმძღვანელების სიკვდილით დასჯას.

შეიცვალა აგეთვე სისხლის სამართლის მუხლი და გადიდა სასჯელი, არსებული რეჟიმის წინააღმდეგ მიმართული პოლიტიკური საქმიანობისათვის.

1954 წელს მეჯლისმა მიიღო „ბეჭდვის“ კანონი, რომლის მიხედვითაც ჟურნალისტი და წერილის ავტორი, რომელიც აკრიტიკებდა სახელმწიფო მოღვაწეებს და ამით ზიანს აყენებდა სახელმწიფოს, იმსახურებდა პატიმრობას ერთი თვიდან სამ წლამდე და ფულად ჯარიმას 1000 ლირადან 5000 ლირამდე. ჟურნალისტებს არ ჰქონდათ აპელაციის უფლება.

1953 წლის დეკემბერში მთავრობამ გადაწყვიტა სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის მოძრავი და უძრავი ქონების კონფისკაცია, რომელიც ამ უკანასკნელმა შეიძინა ხელისუფლების სათავეში ყოფნის დროს.

ასეთი დაძაბული ვითარების ფონზე, 1954 წლის მაისში ჩატარდა მეჯლისის არჩევნები.

არჩევნების შედეგად: დემოკრატიულმა პარტიამ მიიღო 490 მანდატი, სახალხო-რესპუბლიკურმა - 30, რესპუბლიკურ-ნაციონალურმა - 5, დამოუკიდებელმა დეპუტატებმა - 10.

თურქეთის რესპუბლიკის პრეზიდენტად კვლავ აირჩიეს ჯვალ ბაიარი, ხოლო პრემიერ-მინისტრად - ადნან მენდერესი.

26 მაისს მეჯლისმა მოიწონა ახალი მთავრობის პროგრამა, რომელიც წინარესაგან არაფრით განსხვავდებოდა.

ახალი მთავრობა კვლავ აგრძელებდა დემოკრატიული ძალების წინააღმდეგ ბრძოლას.

ქვეყანაში იზრდებოდა უკმაყოფილება „დემოკრატიული“ პარტიის მიმართ. მათ რიგებს გამოეყო ჯგუფი და ამ ჯგუფმა 1952 წელს დააარსა თურქეთის გლეხური პარტია, რომლის თავმჯდომარე გახდა რ. არიქი.

1955 წლის ნოემბერში სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის წევრებმა დააარსეს თავისუფლების პარტია, რომლის გენერალური მდივანი გახდა ფ. კარაოსმანოღლუ.

1957 წლის 27 ოქტომბერს მეჯლისში ჩატარდა რიგგარეშე არჩევნები. დემოკრატიულმა პარტიამ მიიღო - 419 მანდატი, სახალხო-რესპუბლიკურმა-173, რესპუბლიკურმა სახალხო პარ-

ტიამ - 4, თავისუფლების პარტიამ - 4, დამოუკიდებელმა კანდიდატებმა- 2.

მეჯლისში ადგილების განაწილება არ ასახავდა პოლიტიკური ძალების გავლენას.

არჩევნების შემდეგ დემოკრატიულმა პარტიამ მიიღო 376 ათასი ხმით ნაკლები, მხოლოდ მაჟორიტარულმა საარჩევნო სისტემამ უზრუნველყო მისი ადგილების უმრავლესობა მეჯლისში.

დემოკრატიული პარტიის მმართველობის დროს არსებულმა ინფლაციამ, ფინანსურმა კრიზისმა, გააუარესა მშრომელი მასების მატერიალური მდგომარეობა.

დემოკრატიული პარტიის ხელისუფლების სათავეში მოსვლის შემდეგ, თურქეთის საგარეო პოლიტიკური კურსი არ შეცვლილა.

საგარეო პოლიტიკის სფეროში თურქეთი რჩებოდა ერთგული 1939 წელს ინგლისთან და საფრანგეთთან დადებული ხელშეკრულებისა და აგრძელებდა მეგობრულ თანამშრომლობას აშშ-თან.

დასავლეთის სახელმწიფოები მიისწრაფოდნენ თურქეთი გამოეყენებინათ ახლო და შუა აღმოსავლეთში თავიანთი მიზნების განსახორციელებლად.

1951 წლის 10 ნოემბერს აშშ-ის, ინგლისის, საფრანგეთისა და თურქეთის მთავრობებმა მოუნოდეს არაბულ სახელმწიფოებსა და ისრაელს მონაწილეობა მიეღოთ – „ახლო აღმოსავლეთის სამხედრო სარდლობის შექმნაში“, მაგრამ აღმოსავლეთის ქვეყნების უმრავლესობამ მხარი არ დაუჭირა ამ პროექტს და იგი ჩაიშალა.

1950 წელს თურქეთის მთავრობამ, მეჯლისის თანხმობის გარეშე, კორეაში გაგზავნა „მოხალისეთა“ ბრიგადა.

1950-1953 წლებში კორეის ომის დროს თურქეთმა გაგზავნა 20 ათასი თურქი ჯარისკაცი კორეაში, მათი დიდი ნაწილი ომში დაიღუპა, დასახიჩრდა ან ტყვედ ჩავარდა.

თურქეთი იყო ახლო და შუა აღმოსავლეთის ერთადერთი სახელმწიფო, რომელმაც მონაწილეობა მიიღო კორეის ომში.

1950 წელს თურქეთის მთავრობამ აშშ -თან, ინგლისთან და საფრანგეთთან ერთად შეიმუშავეს „ხმელთაშუა ზღვის სარდლობის“ შექმნის გეგმა, მაგრამ მის წინააღმდეგ გამოვიდნენ არაბული სახელმწიფოები და ეს პროექტიც ჩაიშალა.

1951 წლის მაისში აშშ-მა მისცა რეკომენდაცია თურქეთს, შესულიყო ჩრდილოეთ ატლანტიკის ხელშეკრულების ორგანიზაციაში (ნატო). 1951 წლის ოქტომბერში ლონდონში ხელი მოაწერეს ოქმს, თურქეთის ნატოში მიღების შესახებ.

1952 წლის 18 თებერვალს თურქეთის მეჯლისმა მოახდინა ნატოში შესვლის ხელშეკრულების რატიფიცირება.

ნატოში შესვლის შემდეგ თურქეთი აქტიურად მონაწილეობდა აშშ-ისა და ინგლისის ინიციატივით შედგენილ სამხედრო ბლოკებში. მან საკმაოდ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ახლო და შუა აღმოსავლეთში სამხედრო ბლოკის შექმნაში.

1954 წლის აპრილში კარაჩიში ხელი მოაწერეს თურქეთ-პაკისტანის ხელშეკრულებას, ხოლო 1955 წლის თებერვალში გაფორმდა თურქეთ-ერაყის ხელშეკრულება.

1955 წლის ნოემბერში ბალდადში ჩატარდა თურქეთის, ერაყის, ირანის, პაკისტანისა და ინგლისის პრემიერ-მინისტრების შეხვედრა, რომელზეც გაფორმდა სამხედრო ბლოკის – ბალდადის პაქტის შექმნა.

1958 წლის იანვარში, ერაყში მომხდარი რევოლუციის შედეგად, ერაყი გამოვიდა ბალდადის პაქტის შემადგენლობიდან. ამის გამო, აღნიშნულ პაქტს შეეცვალა სახელწოდება და მას უწოდეს სენტო (ახლო აღმოსავლეთის სამხედრო სარდლობა) **(1979 წელს სენტოდან პაკისტანისა და ირანის გამოსვლის შემდეგ ამ ორგანიზაციამ შეწყვიტა არსებობა).**

თურქეთმა მონაწილეობა მიიღო ყველა იმ აქციაში, რომლებიც მოაწყვეს ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნების წინააღმდეგ დასავლეთის სახელმწიფოებმა.

1956 წლის ივლისში თურქეთი გაილაშქრა ეგვიპტის მიერ სუეცის არხის ნაციონალიზაციის წინააღმდეგ და მხარი დაუჭირა ინგლის-საფრანგეთ-ისრაელის აგრესიას ეგვიპტის წინააღმდეგ.

1958 წელს მან მხარი დაუჭირა ინგლის-ამერიკის ინტერვენციას ლიბანისა და იორდანის წინააღმდეგ.

დემოკრატიული პარტიის მმართველობის პერიოდში გრძელდებოდა აშშ-ის ეკონომიკური და პოლიტიკური გავლენა თურქეთზე.

1948 - 1959 წლებში აშშ-ის დახმარებამ თურქეთისადმი შეადგინა 2885,5 მლნ.დოლარი, აქედან 1878,3 მლნ.დოლარი სამხედრო დახმარებას მოხმარდა, დანჩენილი თანხა კი - ეკონომიკის განვითარებას.

აშშ-ის ეკონომიკური და ტექნიკური დახმარების ნახევარზე მეტი მოხმარდა გზების, აეროდრომების და ნავსადგურების მშენებლობებს, რომელთაც ჰქონდათ დიდი სტრატეგიული მნიშვნელობა.

1959 წლის მარტში, თურქეთსა და აშშ შორის დაიდო ორმხრივი სამხედრო შეთანხმება, რომლის მიზანი იყო თურქეთი გადაექცია, მთავარ რაკეტულ-ატომურ ბაზად საბჭოთა კავშირის საზღვრებთან.

1959 წლისათვის ძირითადად დამთავრდა თურქეთის არმიის აღჭურვა უახლესი სამხედრო ტექნიკით.

ქვეყანაში ფინანსური და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესებამ, ხალხის მასების უკმაყოფილებამ, გაამწვავა ბრძოლა მმართველ და ოპოზიციურ პარტიებს შორის.

1960 წლის დამდეგისათვის მმართველ დემოკრატიულ პარტიას კარგად ესმოდა, რომ ქვეყანაში შექმნილია მძიმე მდგომარეობა და განიზრახა ვადამდელი არჩევნების ჩატარება.

დემოკრატიული პარტია მიმართავდა ახალ რეპრესიებს. 1960 წლის თებერვალში მენდერესმა შეიტანა მეჯლისში წინადადება ინონუსა და სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის 10 სხვა დეპუტატებისათვის ჩამოერთვათ ხელშეუხებლობის უფლება.

1960 წლის 20 მარტს ისმეთ ინენუ არ შეუშვეს ქ. კაისერში, რათა მონაწილეობა მიეღო სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის კონფერენციაში.

1960 წლის 13 აპრილს სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის დეპუტატებმა მეჯლისში შეიტანეს წინადადება, რათა განხი-

ლულიყო დემოკრატიული პარტიისა და მთავრობის არაკანონიერი ქმედებები.

15 აპრილს მმართველმა პარტიამ მეჯლისში შეიტანა რეზოლუცია ამ საკითხთან დაკავშირებით და მოითხოვა შექმნილყო სპეციალური კომისია.

კომისიამ მიიღო დადგენილება სამი თვით აკრძალულიყო კრებები და ოპოზიციური პარტიების ყრილობები. იკრძალებოდა ოპოზიციური გაზეთების მიერ ყოველგვარი პოლიტიკური ინფორმაციის გაკეთება.

1960 წლის 19 აპრილს დაახლოებით 10 ათასმა კაცმა მონაწილეობა მიიღო საპროტესტო დემონსტრაცია კიზილას (ანკარა) მოედანზე. დემონსტრანტებს შორის იყო ინენუც. პოლიციამ დაარბია დემონსტრანტები და 22 კაცი დააპატიმრა.

26 აპრილს მეჯლისის სხდომაზე დემოკრატიული პარტიის წარმომადგენლებმა შეიტანეს კანონპროექტი, ზემოთ აღნიშნული კომისიისათვის საგანგებო რწმუნებების მინიჭების შესახებ.

27 აპრილს კომისია შეუდგა რწმუნებების განხორციელებას: შემოღებულ იქნა საგანგებო მდგომარეობა ანკარასა და სტამბოლში, დაიხურა ოპოზიციური გაზეთები „ულუსი“, „დუნია“, „ჯუმჰურიეთი“, და „აკისი.“

პარტიათა შორის ბრძოლაში ჩაერთვნენ სტუდენტებიც. 18 აპრილს სტამბოლის უნივერსიტეტის სტუდენტებმა მოაწყვეს საპროტესტო დემონსტრაცია. პოლიციამ ცეცხლი გაუხსნა სტუდენტებს და დაარბია ისინი. იმავე დღეს სტამბოლში შემოიღეს საგანგებო მდგომარეობა.

19 აპრილს, ანკარის უნივერსიტეტის სტუდენტებმაც მოაწყვეს საპროტესტო დემონსტრაცია. პოლიციამ ვერ შეძლო დემონსტრაციის დაშლა და მთავრობამ ჯარის ნაწილები გამოიყვანა. შეტაკების დროს რამდენიმე სტუდენტი მოკლეს და დაჭრეს.

სტუდენტებისა და ახალგაზრდების გამოსვლები და მიტინგები ჩატარდა სხვა ქალაქებშიც, ისინი აპროტესტებდნენ მეჯლისის მიერ სპეციალური კომისიის შექმნას, მოითხოვდნენ მენდერესის მთავრობის გადაყენებას, ვინაიდან, ის არღვევდა

დემოკრატიულ მმართველობას და ქვეყანაში დიქტატურას ამყარებდა.

ასეთი რთული ვითარების ფონზე, სამხედროებმა გადანყვიტეს დაემხოთ ბაიარ-მენდერესის დიქტატურა და ხელში აეღოთ ძალაუფლება.

თურქეთში არმიას ყოველთვის განსაკუთრებული როლი ეკავა. ასე იყო ოსმალეთის იმპერიაში ქემალისტურ რევოლუციამდე, ასეთივე მდგომარეობაა რესპუბლიკურ თურქეთში.

თურქეთში არმია ისეთი ფენომენია, რომლის გამორიცხვის შემთხვევაში, გაუგებარი და აუხსნელი იქნება თურქეთის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის ბევრი მოვლენა.

არმია კულისებიდან თოჯინების ძაფებით მართავდა სახელმწიფოს.

დემოკრატიული პარტია და მენდერესის მთავრობა ნაკლებ ყურადღებას იჩენდა არმიისა და ოფიცრების მიმართაც.

ეს განსაკუთრებით გაძლიერდა 1954 წლიდან, როდესაც მენდერესმა თავის ერთ-ერთ გამოსვლაში გააკრიტიკა თურქი ოფიცრები. სწორედ აქედან იწყება არმიაში შეთქმულებათა პერიოდი.

1954 წლის მაისში ქ. ტუზლას სამხედრო-საჰაერო სკოლის ორ კურსანტს კაპიტან დუნდარ სეიჰანს და ირჰან ჯაბიზს დაებადათ იდეა შეექმნათ საიდუმლო ორგანიზაცია და დაენყოთ ბრძოლა ხელისუფლების შესაცვლელად.

შეთქმულთა ჯგუფებმა 1957 წელს საბოლოოდ აირჩიეს აჯანყების გზა. საჭირო იყო ლიდერის მონახვა, რომელიც არმიასა და ხალხის მასებში ავტორიტეტით სარგებლობდა.

თადაპირველად ისმეთ ინენუს შესთავაზეს ლიდერის ფუნქციის შესრულება, მაგრამ მან ამ წინადადებაზე უარი განაცხადა.

შემდეგ შეჩერდნენ გენერალ ნეჯათ თეჯანის კანდიდატურაზე, მაგრამ 1958 წლის ზაფხულზე ის მოულოდნელად გარდაივალა. ბოლოს კი შეთქმულებმა არჩევანი გენერალ ჯემალ გურსელზე შეაჩერეს.

1959 წლის დეკემბერში შეთქმულთა ორგანიზაციის წევრები ანკარაში შეუდგნენ აჯანყებისა და მისი შემდგომი მოქმედების გეგმის შემუშავებას.

მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ სახელმწიფო გადატრიალება უნდა მომხდარიყო 1960 წელს.

1960 წლის დასაწყისიდან თურქეთში მდგომარეობა მეტად გამწვავდა და დაიძაბა. მოსალოდნელი იყო ქვეყანაში საყოველთაო - მასობრივი გამოსვლების დაწყება სოციალური რეფორმების მოთხოვნით.

1960 წლის 3 მარტს, თურქეთის სახმელეთო ჯარების სარდალმა, გენერალმა ჯემალ გიურსელმა, ეროვნული თავდაცვის მინისტრს გაუგზავნა გამაფრთხილებელი წერილი, სადაც იგი მოითხოვდა პრეზიდენტის გადაყენებას.

1960 წლის 6 მაისს ჯემალ გიურსელი აიძულეს შვებულებაში წასულიყო.

26 მაისს შეთქმულ ოფიცერთა ხელმძღვანელობამ შეიმუშავა საბრძოლო გეგმა და მეორე დღეს, დილის 3 საათზე, აჯანყებულთა ტანკები შევიდნენ ანკარასა და სტამბოლში. აჯანყებულებმა დაიკავეს: პარლამენტი, მთავრობის დანესებულებები, აეროდრომები, ფოსტა-ტელეგრაფი, რადიოკვანძი და სხვა. დაიწყო მთავრობის წევრების მასობრივი დაპატიმრებები.

დაპატიმრებულთა შორის იყვნენ ჯელალ ბაიარი, პრემიერ-მონისტრი ადნან მენდერესი, დემოკრატიული პარტიის სხვა ხელმძღვანელები, მინისტრები, მეჯლისის დეპუტატები დემოკრატიული პარტიიდან და სხვა.

დილით, თურქეთის ახალი სამხედრო ადმინისტრაციის სახელით, რადიოთი გამოვიდა პოლკოვნიკი ალფარსლან თურქეთში და განაცხადა, რომ ძალაუფლება ხელში აიღეს შეიარაღებულმა ძალებმა.

ამრიგად, თურქეთში მოხდა სამხედრო გადატრიალება და მთელი ძალაუფლება დროებითი მთავრობის ხელში გადავიდა.

1960 წლის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ ხელისუფლება „ეროვნული ერთობის კომიტეტის“ ხელში გადავიდა. დროებითი კომიტეტი, რომელიც შედგებოდა 38 გენერლისა და ოფიცრისაგან, გახდა სახელმწიფოს უმაღლესი საკანონმდებ-

ლო ორგანო. სახელმწიფოს უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს თავმჯდომარედ და დროებითი მთავრობის ხელმძღვანელად აირჩიეს გენერალი ჯემალ გიურსელი.

დროებითმა მთავრობამ გამოაქვეყნა სპეციალური პროგრამა, რომლითაც მოსახლეობას პირდებოდნენ:

1. მოქალაქეთა უფლებებისა და თავისუფლების დაცვას;
2. ანტიდემოკრატიული კანონების გაუქმებას;
3. სახელმწიფო ღონისძიებათა ახალ საფუძველზე განხორციელებას;
4. მოსახლეობის ეკონომიკური და ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებას;
5. მსოფლიოს ყველა ქვეყანასთან მეგობრული ურთიერთობის დამყარებას.

მთავრობამ დევიზად დაისახა ათათურქისეული შეხედულება „მშვიდობა ქვეყნის შიგნით, მშვიდობა მთელ მსოფლიოში.“

ეროვნული ერთობის კომიტეტმა მიიღო გადაწყვეტილება ციხიდან გაეთავისუფლებინათ წინა მთავრობის მიერ დაპატიმრებულები. მან დროებით აკრძალა პოლიტიკური პარტიების საქმიანობა, ცვლილება შეიტანა „პრესის კანონში,“ რომლის შემდეგ აიკრძალა დემოკრატიული პარტიის ყურნალ-გაზეთების გამოცემა.

ეროვნული ერთობის კომიტეტში, პოლიტიკური და სოციალურ - ეკონომიკური პრობლემების განხილვის დროს, გამოიკვეთა ორი დაჯგუფება:

*ერთი - ზომიერი, რომელსაც მხარს უჭერდა ჯ. გიურსელი.

*მეორე - რადიკალურ - ნაციონალური (ახალგაზრდა ოფიცრები), რომელშიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა პოლკოვნიკი ალფარსლან თურქეში.

1960 წლის აგვისტოში უთანხმოებამ კომიტეტში პიკს მიაღწია.

რადიკალურ-ნაციონალური ჯგუფი მოითხოვდა მთავრობის პროგრამის შეცვლას და მთავრობაში თავისი მომხრეების შეყვანას.

1960 წლის 25 აგვისტოს ეროვნული ერთობის კომიტეტმა ათი მინისტრი გადააყენა.

1960 წლის სექტემბრის დასაწყისში, ჯემალ გიურსელის მეთაურობით, შეიქმნა ახალი მთავრობა, რომლის უმრავლესობა შედგებოდა პროფესორებისაგან.

1960 წლის 13 ნოემბერს, ზომიერი ჯგუფის მოთხოვნით, ჯემალ გიურსელმა ეროვნული კომიტეტის შემადგენლობიდან გამოიყვანა 14 რადიკალური წევრი, რომლების უცხოეთში გაგზავნეს და თურქეთის საელჩოებში მრჩეველებად დანიშნეს.

1961 წლის 4 იანვარს, დამფუძნებელი კრების გახსნამდე, ჯემალ გიურსელის დროებითი მთავრობა გადადგა. მეორე დღეს გამოცხადდა ახალი მთავრობის შემადგენლობა. ეს იყო მესამე მთავრობა სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ, რომელსაც ჯემალ გიურსელი მეთაურობდა.

ორი წინა მთავრობისაგან განსხვავებით, მის შემადგენლობაში შევიდნენ ორი პარტიის: სახალხო-რესპუბლიკურისა და რესპუბლიკურ-გლეხურ-ნაციონალურის წარმომადგენლები.

1960 წლის დეკემბერში ეროვნული ერთობის კომიტეტმა მიიღო კანონი დამფუძნებელი კრების შესახებ.

დამფუძნებელი კრება შედგებოდა ეროვნული ერთობის კომიტეტისა და წარმომადგენლობითი პალატის წევრებისაგან. მას ჰქონდა საკანონმდებლო ძალაუფლება.

1961 წლის 6 იანვარს, დამფუძნებელმა კრებამ დაიწყო მუშაობა. იგი შედგებოდა 295 წევრისაგან, რომელთა უმრავლესობა სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის წარმომადგენლები ან მისი მომხრეები იყვნენ.

დამფუძნებელი კრების მთავარი მიზანი იყო კონსტიტუციისა და საარჩევნო კანონის შემუშავება.

1961 წლის დამდეგს მთავრობამ გადაწყვიტა შეეცვალა არსებული პარტიების სტატუსი და მიეღო ახალი პოლიტიკური პარტიების შექმნის დებულება.

მოკლე დროში თურქეთში აღმოცენდა 20-მდე ახალი პოლიტიკური პარტია.

ახლადდაარსებულ პარტიათა შორის განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ - სამართლიანობისა და ახალი თურქეთის პარ-

ტია, რომელთა უმეტესობა ყოფილი დემოკრატიული პარტიის წევრები იყვნენ.

1961 წლის 27 მაისს დამფუძნებელმა კრებამ მოინონა კონსტიტუციის პროექტი, რომელიც ძალაში შევიდა იმავე წლის 9 ივლისს რეფერენდუმის გზით. ეს იყო თურქეთის მესამე კონსტიტუცია.

პირველი კონსტიტუცია მიიღეს 1876 წლის 23 დეკემბერს, აბდულ ჰამიდ მეორის მმართველობის დროს. კონსტიტუცია არ გაუქმებულა, მაგრამ 30 წელზე მეტი არ მოქმედებდა. 1908 წლის ახალგაზრდა თურქთა რევოლუციის შემდეგ იარსება 1924 წლამდე, როდესაც მიიღეს თურქეთის რესპუბლიკის პირველი კონსტიტუცია.

1961 წლის კონსტიტუცია აცხადებდა, რომ თურქეთის რესპუბლიკა არის ეროვნული, დემოკრატიული, საერო, სოციალურ-სამართლებრივი სახელმწიფო, სადაც უმაღლესი ხელისუფლება „უსიტყვოდ ეკუთვნის ხალხს“ და ემყარება ადამიანის ძირითად უფლებებს.

კონსტიტუციით, საკანონმდებლო ხელისუფლება ეკუთვნოდა პარლამენტს, რომელიც შედგებოდა ორი პალატისაგან: სენატისა (150 წევრი) და ეროვნული პალატისაგან (450 დეპუტატი).

აღმასრულებელ ხელისუფლებას წარმოადგენდა პრეზიდენტი, მინისტრთა საბჭო და დამოუკიდებელი სასამართლო.

პრეზიდენტს ირჩევდა პარლამენტი 7 წლით. ახალი კონსტიტუციით გაძლიერებული იყო პრეზიდენტის ძალაუფლება. მას შეეძლო მეჯლისის დათხოვნა, კანონის დამტკიცება და სხვა.

სენატორებს ირჩევდნენ 6 წლით (ყოველ ორ წელიწადში ხდებოდა სენატის ერთი მესამედით განახლება), სენატის 15 წევრს ნიშნავდა პრეზიდენტი, მუდმივი წევრობის უფლებით. მასში შედიოდნენ აგრეთვე ეროვნული ერთობის კომიტეტის წევრები და ყოფილი პრეზიდენტები. ეროვნული კრების დეპუტატებს ირჩევდნენ 4 წლით.

ახალი კონსტიტუციის ძირითადი პრინციპული განსხვავება 1924 წლის კონსტიტუციისაგან იყო ის, რომ გაძლიერდა აღ-

მასრულებელი ხელისუფლება, შეიცვალა პარლამენტის სტრუქტურა (ერთი პალატის ნაცვლად შემოიღეს ორი პალატა) და საკონსტიტუციო სასამართლო.

რელიგიური აღმსარებლობისა და სინდისის თავისუფლების შესახებ კონსტიტუციაში ჩაინერა: „რელიგიის სწავლება ხორციელდება სახელმწიფოს კონტროლისა და ზედამხედველობის ქვეშ.“

დანებებით და საშუალო სკოლებში რელიგიისა და მორალის სწავლება შეტანილ იქნა აუცილებელ დისციპლინად.

მიუხედავად სახელმწიფოს „კონტროლისა“ და „ზედამხედველობისა“, ისლამის მიმდევართა რიცხვი სწრაფად იზრდებოდა. პროცესი კი სახელმწიფო კონტროლს მიღმა რჩებოდა.

კონსტიტუცია პირველად ანიჭებდა სახელმწიფოს უფლებას, მიეღო აუცილებელი ზომები უმინო და მცირე მინის მქონე გლეხების უზრუნველყოფისათვის, მაგრამ მთავრობას ამ მუხლის შესასრულებლად რეალურად არაფერი გაუკეთებია.

თურქეთის ახალი კონსტიტუცია, მიუხედავად ზოგიერთი ნაკლისა, წინგადადგმული ნაბიჯი იყო ქვეყანაში დემოკრატიის დამკვიდრების გზაზე.

სენატის დეპუტეტებს ირჩევდნენ მაჟორიტარული წესით, ხოლო ეროვნულ პალატაში – პროპორციული სისტემით.

1961 წლის კონსტიტუციის მიღების შედეგად თურქეთში დამყარდა მეორე რესპუბლიკა.

1961 წლის 15 სექტემბერს დამთავრდა სასამართლო პროცესი „დემოკრატიული“ პარტიის ლიდერებისა და მათი მომხრეების წინააღმდეგ.

სასამართლო პროცესზე გამოვლინდა ბაიარ-მენდერესის მთავრობის წევრებისა და მათი მომხრეების ბოროტმოქმედებები, რომლებიც მათ ჩაიდინეს ქვეყნის წინაშე: დემონსტრანტების დახვრეტა, დიდძალი თანხების მითვისება, ქრთამის აღება, უცხოურ კომპანიებთან უკანონო გარიგებები და სხვა.

პასუხისგებაში მიცემული 592 კაციდან სასამართლომ 4 კაცს სიკვდილით დასჯა მიუსაჯა. მათ შორის პრეზიდენტ ჯეულალ ბაიარს, რომელიც შემდეგ სამუდამო პატიმრობით შეეცვალა, ხოლო მოგვიანებით ის ამნისტიით გაათავისუფლეს.

ყოფილი პრემიერ-მინისტრი მენდერესი, ფინანსთა მინისტრი ფოლატკანი და საგარეო საქმეთა მინისტრი ზორლუ ჩამოახრჩეს.

ეს განაჩენი იყო ბოლო ეტაპი სამხედრო დიქტატურიდან სამოქალაქო მმართველობისაკენ გადასვლაზე.

1961 წლის 24 სექტემბერს თურქეთში დაიწყო წინასაარჩევნო კამპანია. მასში ძირითადად ოთხი პარტია იღებდა მონაწილეობას: სახალხო რესპუბლიკური (სრპ), სამართლიანობის (სპ), ახალი თურქეთის (ათპ) და მუშათა და გლეხთა სახალხო პარტია (მგსპ).

1961 წლის 15 ოქტომბერს ჩატარდა პარლამენტის არჩევნები. სადაც, სამართლიანობის პარტიამ (სპ) მიიღო სენატში - 70 მანდატი, ეროვნულ პალატაში - 158; სახალხო რესპუბლიკურმა პარტიამ (სრპ) - შესაბამისად, 36 და 174; ახალი თურქეთის პარტიამ (ათპ) - 28 და 65 და მუშათა და გლეხთა სახალხო პარტიამ (მგსპ) - 15 და 54.

ამრიგად, სულ თურქეთის ეროვნული კრება (მეჯლისი) შედგებოდა 636 დეპუტატისაგან.

1961 წლის 26 ოქტომბერს თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ ჯემალ გიურსელი აირჩია რესპუბლიკის პრეზიდენტად.

1961 წლის ნოემბერში პრეზიდენტმა ჯემალ გიურსელმა პირველი კოალიციური მთავრობის შედგენა დაავალა სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის ლიდერს ისმეთ ინონუს.

კოალიციური მთავრობის შემადგენლობაში შევიდა სახალხო-რესპუბლიკური და სამართლიანობის პარტიის წევრები.

ახალ პროგრამაში მთავრობის მიზანი იყო: საშინაო პოლიტიკაში - ეკონომიკური ჩამორჩენილობის დაძლევა, ხოლო საგარეო პოლიტიკაში კი ძველი - მემკვიდრეობის შენარჩუნება და გაფართოება. ისინი ერთგული რჩებოდნენ ნატოსა და სენტოს ბლოკებისა.

ახალი კოალიციური მთავრობა უძღური აღმოჩნდა გადაეჭრა სოციალურ - ეკონომიკური პრობლემები.

პოლიტიკური ვითარება ქვეყანაში არახელსაყრელი იყო. უკმაყოფილება სუფევდა გლეხობაში, მუშებში, ინტელიგენცია-სა და არმიაში.

მენდერესის ყოფილი მთავრობის მომხრეები მთელს თურქეთში მართავდნენ მიტინგებს და მეჯლისისაგან მოითხოვდნენ საყოველთაო ამნისტიას.

პოლიტიკურმა კრიზისმა 1962 წლის 22 თებერვალს პიკს მიაღწია. ანკარის სამხედრო სასწავლებლის კურსანტებმა და ოფიცრებმა ალყა შემოარტყეს მეჯლისს, პრეზიდენტის სასახლესა და მთავრობის რადიოსადგურს. აჯანყებაში მონაწილეობა მიიღო 8 ათასმა სამხედრომ, მათ შორის 500-მა ოფიცერმა.

ამ აჯანყებას ხელმძღვანელობდა ანკარის სამხედრო სკოლის მეთაური - პოლკოვნიკი თალათ აიდემირი.

ამ მოძრაობას არ ჰქონდა მოქმედების საერთო გეგმა. აჯანყებულები დანებდნენ მთავრობის მომხრე სამხედრო ნაწილებს. 300-მდე სამხედრო დააპატიმრეს.

მსგავსი მოვლენების აღკვეთის მიზნით, 1962 წლის მარტში მეჯლისმა მიიღო კანონი წესრიგის დაცვის შესახებ, რომელიც ითვალისწინებდა მკაცრი ზომების მიღებას „კანონიერი ხელისუფლების“ დასაცავად.

1962 წლის 31 მაისს ისმეთ ინენუს კოალიციური მთავრობა გადადგა (კოალიციურმა მთავრობამ შვიდე თვე იარსება).

პრეზიდენტმა 7 ივნისს მეორე კოალიციური მთავრობის შედგენა კვლავ ისმეთ ინონუს დაავალა. მის შემადგენლობაში შევიდნენ: სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის - 12 წარმომადგენელი; ახალი თურქეთის პარტიის - 6 და რესპუბლიკურ ეროვნული-გლეხური პარტიის - 4, ერთიც დამოუკიდებელი კანდიდატი.

ახალი მთავრობის შემადგენლობაში არ შევიდნენ სამართლიანობის პარტიის წარმომადგენლები.

ახალმა მთავრობამ წარმოადგინა მეტად ბუნდოვანი სახელმძღვანელო პროგრამა, რომელმაც ხალხის მასებში უკმაყოფილება გამოიწვია.

1963 წლის გაზაფხულზე თურქეთში მდგომარეობა კვლავ დაიძაბა. 20 მაისს ანკარაში ადგილი ჰქონდა მორიგ სახელმწიფო გადატრიალების ცდას.

მთავრობის წინააღმდეგ კვლავ გამოვიდნენ ანკარის სამხედრო სასწავლებლის კურსანტები. 21 მაისს აჯანყებულთა წინააღმდეგობა დაძლეულ იქნა.

ქვეყანაში შიდაპოლიტიკური მდგომარეობა კვლავ დაძაბული იყო. პრეზიდენტთან და პოლიტიკური პარტიების ლიდერებთან ხანგრძლივი კონსულტაციის შედეგად, 1963 წლის დეკემბერში, ისმეთ ინენუს კვლავ დაავალეს შეექმნა მესამე კოალიციური მთავრობა.

სახალხო-რესპუბლიკური პარტიის წევრების გარდა, მთავრობის შემადგენლობაში შევიდნენ მხოლოდ დამოუკიდებლები.

არჩევნების შემდეგ, ფაქტობრივად, შეიქმნა მთავრობა, რომელშიც შევიდნენ მხოლოდ ერთი პარტიის წარმომადგენლები.

1964 წლის 7 ივლისს სამართლიანობის პარტიის გამარჯვებით დამთავრდა სენატის არჩევნები, რამაც კიდევ უფრო შეარყია მესამე მთავრობის პოზიციები.

1965 წლის 13 თებერვალს ისმეთ ინონუს მესამე მთავრობა გადადგა და 20 თებერვალს შეიქმნა მეოთხე კოალიციური მთავრობა, რომელშიც შევიდნენ: სამართლიანობის პარტიის - 11 წევრი, მუშურ-გლეხური, ახალი თურქეთის - 4 და ნაციონალურის - 4 წევრი.

მთავრობის მეთაური გახდა „დამოუკიდებელი“ პოლიტიკური მოღვაწე, სენატორი სუათ ჰაირი ურგუპლუ. მისი პროგრამა არ განსხვავდებოდა წინარე მთავრობების პროგრამებისაგან.

ქვეყნის მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო, 1965 წლის 10 ოქტომბერს პარლამენტში ჩატარებული არჩევნები, სადაც გაიმარჯვა სამართლიანობის პარტიამ. მან მოაგროვა ხმების 56-58% და პარლამენტში გაიყვანა 240 დეპუტატი.

არჩევნებში გამარჯვების შემდეგ სამართლიანობის პარტიამ მიიღო უფლება შეედგინა ერთპარტიული მთავრობა. ახალი მთავრობის პრემიერ-მინისტრი გახდა სულეიმან დემირელი.

ერთპარტიულმა მთავრობამ სულეიმან დემირელის მეთაურობით იარსება 1971 წლის 12 მარტამდე.

სამართლიანობის პარტიის პროგრამა გამოხატავდა მსხვილი ბურჟუაზიისა და მემამულეების ინტერესებს და ითვალისწინებდა თურქეთში უცხოურკაპიტალის მოზიდვას.

სახელმწიფოს სათავეში მოსვლის შემდეგ, სამართლიანობის პარტიამ მიიღო ზომები სახელმწიფო მმართველობის აპარატზე თავისი კონტროლის დასამყარებლად. გადაყენებულ იქნენ გუბერნატორები, ქალაქის მერები, პროკურორები, მოსამართლეები.

ამ პერიოდში თურქეთის პრეზიდენტი ჯემალ გურსელი მძიმედ იყო ავად და აღარ შეეძლო მეჯლისის საქმიანობაში მონაწილეობა.

1966 წლის 28 მარტს ორივე პალატის გაერთიანებულ სესიაზე პრეზიდენტად აირჩიეს თურქეთის გენერალური შტაბის უფროსი, გენერალი ჯევდეთ სუნაი.

1966 წლის ივნისში თურქეთში ჩატარდა სენატის არჩევნები, სადაც 52 ადგილიდან სამართლიანობის პარტიამ მიიღო 35 ადგილი.

1960 წლის სახელმწიფო გადატრიალების შემდეგ, თურქეთში კვლავ იჩინა თავი ეკონომიკის დაგეგმვის ტენდენციამ. ეს იმაში გამოხატა, რომ 1960 წლის სექტემბერში დაარსდა სახელმწიფო საგეგმო ორგანიზაცია, რომელსაც დაევალა ხუთწლიანი გეგმის შემუშავება.

1962 წლის ნოემბერში პარლამენტმა დაამტკიცა თურქეთის ეკონომიკური განვითარების ხუთწლიანი გეგმა (1963-1968 წწ), რომელიც ითვალისწინებდა ეროვნული შემოსავლის გაზრდას 7%-ით, სამრეწველო წარმოების 16,8%-დან 21,4%-მდე, სოფლის მეურნეობის პროდუქციისას 25,6%-ით, ენერგეტიკისა კი 83,9%-ით. მთელი ეროვნული შემოსავლისას კი 40%-ით.

პირველი ხუთწლიანი გეგმა მხოლოდ ნაწილობრივ განხორციელდა, ამის მთავარი მიზეზი იყო ის, რომ ვერ მოხერხდა მისი დაფინანსება, რომელსაც თურქეთისთვის სერიოზული მნიშვნელობა ჰქონდა.

1968 წლის 2 ივლისს ჩატარდა სენატის არჩევნები, სადაც სამართლიანობის პარტიამ მიიღო ხმების 50%-მდე, 6%-ით ნაკლები, ვიდრე წინა არჩევნების დროს.

1969 წლის ოქტომბერში ჩატარდა მეჯლისის არჩევნები, რომელშიც მონაწილეობდა რვა პოლიტიკური პარტია. არჩევნების შედეგად ხმები შემდეგნაირად გადანაწილდა: სამართლიანობის პარტია – 260 ადგილი; სახალხო-რესპუბლიკური პარტია – 144; ნდობის პარტია – 14; ერთობის პარტია – 7; სახალხო პარტია – 6; ახალი თურქეთის პარტია – 3; თურქეთის მუშათა პარტია – 2; ეროვნული მოძრაობის პარტია – 1; დამოუკიდებლები – 13.

1969 წლის არჩევნებმა დაადასტურა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში სამართლიანობის პარტიის წამყვანი როლი. სულემიან დემირელმა კვლავ შეადგინა ერთპარტიული მთავრობა.

1969 წლის ნოემბრის დასაწყისში სამართლიანობის პარტიამ მეჯლისის მიაღებინა კანონი „პოლიტიკური ამნისტიის“ შესახებ. ამ კანონით ისარგებლა დემოკრატიული პარტიის 500-ზე მეტმა წევრმა, რომელთაც ჩამორთმეული ჰქონდათ პოლიტიკური უფლებები.

ამ გადაწყვეტილებამ დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია თურქეთის პროგრესულ საზოგადოებაში. გაიზარდა უკმაყოფილება თვით სამართლიანობის პარტიის რიგებში.

1970 წლის თებერვალში სამართლიანობის პარტიის 42 –მა დეპუტატმა უარყოფითი ხმა მისცა ახალ საბიუჯეტო კანონს და იგი ჩავარდა, რამაც გამოიწვია მთავრობის გადადგომა.

70-იანი წლების დასაწყისისათვის თურქეთი მძიმე პოლიტიკურ ვითარებაში აღმოჩნდა, რასაც მოჰყვა ქვეყანაში კრიზისი და სამხედრო გადატრიალება.

საკონტროლო კითხვები:

- 1) დაახასიათეთ თურქეთის საშინაო პოლიტიკური მდგომარეობა XX საუკუნის 50-60-იან წლებში;
- 2) ახსენით, რა ადგილს იკავებს მრავალპარტიული სისტემის შემოღება 50-იანი წლების თურქეთის საშინაო პოლიტიკაში;
- 3) რა როლი უჭირავს 1960 წლის სახელმწიფო გადატრიალებას თურქეთის საშინაო ცხოვრებაში;

- 4) ახსენით, სამხედროების როლი 60-იანი წლების თურქეთის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

პრაქტიკული დავალება:

დაახსიანთ და გააანალიზეთ 1960 წლის 27 მაისის სახელმწიფო გადატრიალების ძირითადი მიზეზები.

გამოყენებული ლიტერატურა და ვებგვერდები:

1. სვანიძე მ., თურქეთის ისტორია, (1923-2000). ტ. III, თბილისი, 2005.
2. ბატიაშვილი ზ., არმიის ადგილი და როლი თურქეთის რესპუბლიკაში (1923-2000 წლებში), თბილისი, 2003. საკანდიდატო დისერტაცია.
3. ბატიაშვილი ზ., თურქეთის შეიარაღებული ძალები, თბილისი, 2000.
4. გიგინეიშვილი ო., 1960 წლის სახელმწიფო გადატრიალება თურქეთში, თბილისი, 1963.
5. მაკარაძე ე., თანამედროვე თურქეთის აქტუალური საკითხები, ბათუმი, 2000.
6. Гасратян М. А., Орешкова С. Ф., Петросян Ю. А. Очерки истории Турции. Москва, 1983.
7. Данилов В.И., Политическая борьба в Турции. Москва, Наука, 1985.
8. Иванова И.И., Ислам в политической жизни Турции (1950-1980)// Зарубежный Восток: религиозные традиции и современность. Москва, Наука, 1983.
9. Миллер А. Ф., Турция: актуальные проблемы новой и новейшей истории. Москва, 1983.
10. Новейшая история стран Азии и Африки XX век. Часть 3. 1945-2000. Под редакцией А.М.Родригеса. Москва, 2001.
11. Новейшая история Турции, Москва, 1968.
12. Шемсудинов А.М., Турецкая Республика, краткая очерк (1923-1961), М., 1962.
13. Türkiye Tarihi, № 4, Bugünkü Türkiye(1945-1980), Istanbul, 2004.